

Den skräckinjagande P.-B.

MUSIK

Storsvensk förvisso, men olyckan med Peterson-Berger var egentligen att ingen vågade mäta sig med honom, menar Lars Holger Holm.

Ingen tidningssignatur var så fruktad i början av 1900-talets Sverige som P.-B. Bakom initialerna i Dagens Nyheter dölde sig nämligen inte bara en välkänd nationalromantisk tonsättare, utan framför allt Stockholms avgjort vassaste och mest kontroversiella kritikerpena på musikområdet. Skoningslöst satte den sig till doms över allt som understod sig att ge förment organiserat ljud ifrån sig i huvudstaden. Det var inte mycket som fick passera ostraffat.

Då ska man ändå ha klart för sig att Wilhelm Peterson-Berger, mannen och konstnären bakom initialerna, inte bara sysslade med att recensera lokala premiärer av numera bortglömda svenska storheter. Inte heller inskränkte han sig till att kritisera framförandena. Nej, det verkligt fascinerande med hans musikrecensioner (utgivna 1923 i två behändig band under titeln GLIMTAR och SKUGGOR UR STOCKHOLMS MUSIKVÄRLD) är att gräddan av den samtida europeiska musikproduktionen mellan 1896 och 1920 passerar revy: La Bohème, Puccinis första mästerverk, avfärdas med en surmulmen axelryckning. P.-B. klagar över bristen på musikalisk gestaltning, över det banala dramat och de tomma karaktärerna. Musikern är i några stycken på sin höjd söt, men så slår den också ständigt över i det skabrosa, ytligt publikfriande och sliskiga. Vid premiären av Tosca några år senare beklagar han sig över tonsättarens råa bleckklanger och dramats allmänna vedervärdighet.

RICHARD STRAUSS BIÖRAG till operan, liksom många av hans tondukt, klassificeras kategoriskt och programmatiskt som Wagner-epigoneri och kitsch. Vad beträffar Salome består han endast Oscar Wildes libretto några ord som till äventyrs kan tolkas som uppskattande – i dag är många av dessa verk från seklets begynnelse redan monumentaliserade och oantastliga klassiker, veritabla möjkligheter för operahuset världen över.

Om Debussys La Mer skriver P.-B. nedlåtande:

"I detta hav fanns det åtminstone inga sirener." (alltså: inga förfärliga element) "De kvåkande, knarrande, kluckande tonsymbolerna skulle kanske tydas som mäsar eller ångbåtar eller något annat som hör havet till, men nog tyckte åtminstone undertecknad att de verkade små vidunder, skrivbordstoffer, bläckfiskar. Inte ens de stora blåvidderna, havets och rymdens ödsliga, brusande majestät, den enkla, oändliga kosmiska storheten, enheten. Endast pointillism utan syntetisk verkan, osammanhängande enskildheter, pittoreska moment, oavbrutet

Wilhelm Peterson-Bergers kritikerpena var fruktad av svenska musiker i början av 1900-talet. Hela sitt liv igenom höll han på den nordisk-germanska musiken och tog avstånd från all latinsk kultur.

avlösande varandra utan levande, inre nödvändighet. När den stora lönjen fattas, blir det i Debussys framställning ingen nämnvärd skillnad mellan ett hav och en hönsgård." (sic) "Verket är otivelaktigt ett av häns allra svagaste – i allmänhet gör han som orkesterkomponist ett ganska svagt intryck."

SAMTIDIGT SOM DETTA citat ger en tydlig bild av en kritik som även annars firar excesser i gyckel, ja rentav hån och smädelser, utgör det ett utmärkt exempel på Peterson-Bergers prösastil, hans nordiska ideal och generella avoghet mot allt som hör den latinska, och därmed den i hans tycke förvekligade, kultursfären till (en antipati som i någon mån mildrades under och efter hans resa till Italien i början av 1920-talet).

Det fanns hätska drag i P.-B:s personlighet, egenheter som jag tror dels hade sin upprinnelse i hans egen introverta överkänslighet, dels i den stundom monumentala oförmågan att för egen del infria de högstämda konstnärliga krav han ställde på sina utländska kolleger. Baksidan av hans stolta självvillräcklighet och många gånger affekterade storhet var en grönig missunnsamhet mot tonsättare som råkade vara ett nummer större än han själv, och en lika otillbörlig panegyrik över de mindre svenska talanger som hade varit hans ungdoms förebild (Franz Berwald, August Söderman, Emil Sjögren). Inget av detta hindrade dock P.-B. från att ur just Sveriges provinsiella perspektiv vara en folkbildare av rang.

FÖRST OCH FRÄMST skrev han öppet vad han tänkte och kände, bara det en nåd att stilla bedja om i en då som nu förkättrad och ångsligt sidoblickande offentlighet. Olyckan bestod egentligen däri, att ingen annan var karl nog för sin hatt. I ett sunt och vitalt kulturklimat skulle andra skrifter ha vinnlagt sig om att med samma intellektuella verve demolera hans bidrag till tonkonsten. I stället fick

han nöja sig med att en gång bokstavligen få på käften av Moses Pergament och i början av seklet se sitt förlingsdrama Ran sägat, jäms med fotnölära av Oscar Levantin. I övrigt drabbades han som oftast av den specifikt svenska formen av ostracism: man teg och konspirerade i det fördolda.

P.-B. var nämligen, ojämnheten i den egna musikproduktionen till trots, en fackman som förstod att föra pennan som vapen. Därtill kom att han mestadels klart och redigt argumenterade för sina ståndpunkter. Han hade sin nordisk-germanska musiksmak och han förblev den trogen till sin död. Att denna smak inte får förväxlas med ett politiskt-ideologiskt ställ-

ningstagande visar hans hållning till den gryende fascismen. Det går inte att ta miste på hans instinktiva avsky för hitlerismen som fenomen – i en essä om Nietzsche från 1933 ser han i nazismen ett symptom på "hjärnförskrupningen i tyska folkets vidaste kretsar".

PROBLEMET SYNES SNARARE ligga i att han avkrävde konsten – och särskilt det för honom högst ständiga musikdramat – en i antik mening tragiskt-religiös innebörd. Ett drama som inte samtidigt var mytthos och storslagen idé, var för honom hedonistiskt nonsens. Det skulle således endast ha förbryllat honom om han hade fått veta att Puccini piskade sina librettister till

sammanbrottets rand för att få exakt det slags drama han behövde. Fastän P.-B. i egenskap av nordisk impressionist och mästare i folklig "kleinkunst" mycket väl skulle ha kunnat begripa och beundra äktheten och konstfärdigheten i den "verklighetsorienterade" samtida italienska operan (Puccini, Leoncavallo, Mascagni), fortfor han att ösa en lika ointelligent som urskillningslös kritik över den.

TILL ATT FÖRSTÅ och uppskatta både det melodramatiska raffinemanget och den elementära själlfullheten i Puccinis verk, förblev Peterson-Berger livet igenom alltför mycket praktornlänning, wagnerian och storsvensk. Från sin magnifikt beklädda villa på Frösön blickade han ut över Storsjön; han mot Oviksfjällen. Under intryck av den dennes sublimes vildmark översatte han Nietzsches ZARATHUSTRA till svenska och funderade därutöver på hur han skulle kunna komponera nordiska musikdramer som kunde bära arvet från Wagner vidare in i en tid som i hans uppfattning var ytlig, vulgär och endast hängrädd av avgudakult, den av Mammon. Att denne Nietzsche, som från sitt örnästa i Oberengadin hade förkunnat den ariska övermänniskan, sedermera även fullbordade brytningen med antisemiten Wagner med att dennes bekostnad prisas Bizet och hans Carmen för dess sydländska fatalism och artistiska delicatezza, det valde P.-B. i det längsta att bortse ifrån.

År 1930 upphörde hans reserensentverksamhet på Dagens Nyheter. Han hade då verkat som officiellt språkrör för nordiskheten i ord och ton under närmare 35 år. Till Frösö-samens renodlat musikaliska alstring ber jag att få återkomma.

LARS HOLGER HOLM

En märklig nordstatsöverste

INVÄNDNINGEN

Henry Olcott var betydligt mer än en vapendragare åt Madame Blavatsky, anser Gunnar Gällmo.

Mot Olav Wiströms karakteristik av Madame Blavatsky (28 december) har jag inte mycket att invända, men bilden av hennes kompanjon, den avdankade nordstatsöversten Henry Steele Olcott, är lite för enkel. Å ena sidan beskrivs han som en godtrogen vapendragare, å den andra nämns att Sri Lanka ännu firar THE OLCOTT DAY. Därtill kan läggas att Olcott står starkt utanför centralstationen i Colombo och att den boulevard som löper därifrån heter Olcott Mawatha.

FAKTUM ÄR att parets resa till dåvarande Ceylon företogs på Olcotts initiativ. Anledningen var den serie av religionsdebatter som fördes mellan buddhister och kristna på ön åren 1860-73. Buddhismerna vil-

le rida spärr mot vissa stolligheter som de med kolonialmakten förbundna kristna missionärerna spred (som att en allsmäktig, allgod och allvetande gud skulle medge det onda).

Den sista av dessa debatter (1873) resulterade i en bok, BUDDHISM AND CHRISTIANITY, BEING AN ORAL DEBATE HELD AT PANADURA, senast omtryckt 1994. I dag säger texten mer om debattörerna än om deras religioner, men av sin samtid bedömdes den som en retorisk seger för den buddhistiska sidan. Ett exemplar hamnade under ögonen på Olcott och sedan bar det av. Den 17 maj 1880 genomgick paret en ceremoni som åtminstone av ceylonerna uppfattades som en konvertering till buddhismen.

OLCOTT HYTE, sannolikt till skillnad från Blavatsky, ett levande intresse för Sydasien kulturarv. Hans stora insats blev återuppbyggnaden det inhemska skolväsendet, som britterna gjorde allt för att käl på. Inte vet jag om ordet anti-imperialist var i svang då, men Olcott uppträdde som en sådan och

betraktades som det av britterna. Ett par decennier senare skulle USA lägga vartarna på Cuba och Filippinerna, men på 1880-talet låg detta ännu i framtiden. I det fria Sri Lanka kom Olcott att betraktas som en kulturhjärta.

OLCOTT SYNES kort sagt ha varit en rätt motsägelsefull person, intellektuellt inte fullt så vriden som Blavatsky och aktiv även utanför flumsektorn, godtrogen på vissa områden och en dokumenterad turskalle på andra. Självfallet skar det sig till slut mellan de två. I Sverige nämns Blavatsky ofta och Olcott aldrig. I Sri Lanka förhåller det sig tvärtom.

Teosofins idéhistoriska betydelse i Sverige är underskattad. Kring förra sekelskiftet var nästan alla betydande svenska författare (inklusive Strindberg och Fröding) påverkade av den. Den svenska avdelningen konstituerade sig hemma hos Viktor Rydberg i Djursholm och värden lyssnade högligt och uppmärksamt på teosofernas synpunkter. Sedan nobbade han att bli medlem.

GUNNAR GÄLLMO